

провінції. Продовжуючи “завоювання” Заходу, еллінізм оживлював антиміфологічну систему мислення прагматиків -римлян, їх заформалізовану, засновану насамперед на точності ритуалів релігію і утворював універсальний світогляд, що цементував всю Римську імперію.

Але в своїх духовних пошуках людина стикалася з такими злободенними питаннями, на які традиційна релігія все ж не давала відповіді. Тому відповіді на них намагаються виховані на традиціях античної культури і віддані їй представники філософських вчень, що також йшли могутнім потоком з грекомовного Сходу на латиномовний Захід. Римська філософія не склала жодної оригінальної школи і ледве пережила II ст. н.е. Тому з часу Марка Аврелія (121-180 рр.) серед філософів лише зрідка зустрічаються римські імена, і між ними нема жодного, яке б заявило про себе чимось важливим. Тож саме грецька філософія мала стати тим матеріалом, що забезпечить спадкоємний зв'язок між занепадаючою античністю і визріваючим в її недрах середньовіччям, і цим гарантує безперервність культурно-історичного процесу.

І саме на її ранніх стадіях зародилася, а на етапі неоплатонізму розквіла та “богошукацька” тенденція, яка помітно вплинула на язичництво, а згодом - і християнську теологію.

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

К.ф.н. **О.Сарапін** (м.Київ)

ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ

Даний виклад обмежується пропедевтикою філософії релігії, оскільки тут піднімаються і з'ясовуються питання, що стосуються як понятійного статусу дисципліни, так і її визначення в змістовному та формальному аспектах. Філософія релігії розглядається також з огляду її структурної наповненості. Сподіваюсь, що запропоноване витлумачення

вищезазначених питань дасть можливість досліднику, який цікавиться релігієзнавчою проблематикою, увійти до царини такого автономного дисциплінарного утворення, як філософії релігії.

Під філософією релігії ми розуміємо особливу філософську дисципліну, об'єктом поглибленого вивчення якої слугує феномен релігії. Своєрідність філософії релігії в тому, що вона подає саме понятійне витлумачення релігійних феноменів. Виявити, відкрити, осмислити предмети, явища і процеси релігійного гатунку - ось в чому полягає завдання дослідника, який включається в проблематику філософії релігії. На думку спливає хайдеггерівське розуміння філософії як мислення *par excellence*, як мислення в його чистому вигляді. Подібне розуміння цілком спрацьовує й щодо філософії релігії. Суто інтелектуальний, раціональний вимір релігії - такою видається сфера її зацікавленості. Іншими словами, феномен релігії подається в світлі його раціональної осмисленості. В даному випадку раціональна осмисленість означає послідовне розгортання мислення у вигляді необхідних, логічно обумовлених посилянь, що впливають одне з одного. Тобто *ratio* постає як дискурс, розмірковування, доказ, як протипага інтуїції - безпосередньому спогляданню істини. Окремого розгляду потребує процес раціоналізації.

На думку автора, в контексті філософії релігії можна вести мову про функціонування двох рівнів раціоналізації. Перший з них умовно назвемо первинною раціоналізацією. Йдеться про суто логічну обробку фактів та реалій емпіричного світу. Іншими словами, це понятійне оформлення того, що дається нам в досвіді. Відповідно, філософія релігії - це понятійне оформлення фактів та явищ, пов'язаних з проблемою релігії, або ж витлумачення релігійних феноменів в поняттях.

Другий рівень умовно назвемо вторинною раціоналізацією, або, вживаючи термін Е.Гуссерля, "ідеацією". Йдеться про споглядання, бачення ідей, оформлення їх. Це вже не розуміння на підставі даних емпіричного світу, а розуміння на основі ідей, смислів, схоплення ейдосів, "феорій". (До речі, буквальный переклад з грецької поняття **феорія** - бачення, споглядання). Це, так би мовити здатність "вбачати" присутність ідей в явищах та процесах емпіричного світу. Йдеться про той матеріал, який не виводиться з досвіду або ж не є результатом опінії. Це щось на кшталт кантівських ап-

ріорних елементів знання, тобто тих трансцендентальних елементів, що є наявними в складі пізнавального акту. Саме такого ґатунку матеріал і слугує за основу вторинної раціоналізації. До цього, на думку автора, в історико-філософському контексті інтенція про споглядання ідей вперше актуалізується у вченні про ейдоси Платона, а найбільш виразної форми набуває у Гуссерля.

З"ясуємо тепер, в якій формі відбувається раціональне осмислення феномену релігії? На думку автора, філософія релігії не є просто дослідженням і, звичайно ж, не сприйняттям на віру, а інтерпретацією релігійних феноменів. За формою, це - інтерпретативне осягнення релігії в її граничних поняттях. Саме інтерпретація, оскільки вона пов"язана з виявленням і поясненням смислу понять, складає, власне, суть філософії. Там, де вона відсутня, немає й самої філософії. Звідси, де відсутня інтерпретація релігії та її компонентів, там зайвою виявляється філософія релігії.

Обґрунтую висловлену тезу, застосовуючи *argumentum ex contrario*. Розуміння філософії як чистого дослідження є обмеженим, оскільки за сутністю своєю дослідження орієнтоване на з"ясування лише структури, природи предмету. В остаточному підсумку воно, як результат, потребує утвердження певних постулатів, які вряди-годи набувають догматичного оформлення. Зокрема, історія релігій подає нам численні приклади того, як з"ясування причин появи певних релігійних феноменів спонукали до утвердження безапеляційних постулатів про божественний чи, навпаки, матеріальний характер цих феноменів. Натомість, інтерпретація повинна бути звільнена від будь-яких догматичних висновків.

Однак, якщо визнати за істинне те положення, згідно з яким філософія релігії являє собою інтерпретативне осягнення феномену релігії, то необхідно також визнати проблематизм об"єкту вивчення. Йдеться про те, що для філософії релігії стають проблемою граничні поняття, пов"язані з феноменом релігії. В своєму послідовному, принципово вивіреному до логічного завершення проблематизмі філософія релігії вільна і від будь-яких умовностей сучасного релігійного досвіду. Можна навіть стверджувати, що в змістовному відношенні філософія релігії постає лише тоді, коли релігія - об"єкт її вивчення - стає проблемою.

Принагідно торкнусь питання появи власне концептуальної форми релігії. Йдеться про те, що у Платона і

Арістотеля феномен релігії не був проблемою. Аналіз їх міркувань щодо предметів, пов'язаних з релігією дають підстави для думки про наявність (в кращому випадку) релігійної філософії, але не концептів філософії релігії. Тобто, в їх творчому доробку відсутньою була постановка проблеми релігії. До цього, феномен релігії як проблема вперше постає, набуваючи відповідного концептуального оформлення, у Б.Спінози.

Побіжно варто акцентувати на виразний критерій розмежування між філософією релігії і релігійною філософією. Якщо філософія релігії постає як раціональне, належним чином концептуально оформлене осмислення релігії, то релігійна філософія, в свою чергу, - своєрідна творчість, орієнтована на проблеми, пов'язані з релігійною тематикою. При цьому, в основі цієї творчості лежить духовний досвід і щира віра пізнаючого суб'єкта. Іншими словами, релігійна філософія видається знанням не понятійним, яке до того ж завжди є творінням "надто людського" (Ніцше), а знанням в значенні досвіду певної екзистенційної ситуації, - тієї ситуації, яка фіксує парадокс зіткнення людини віч-на-віч з Богом.

Таким чином, у формальному відношенні філософія релігії являє собою інтерпретацію феноменів релігії та її структур. Об'єкт її вивчення - релігія - стає проблемою. При цьому проблема, тобто та загадка, яку ми прагнемо і яку ми можемо зрозуміти, не повинна перетворюватись в містерію, в таїнство, тобто в неосяжну, закриту для ratio таємницю. Спроба розкрити смисл містерії - це вже за межами філософії релігії. Іншими словами, філософія релігії обмежена раціональним осягненням релігійних феноменів і структур, у тлумаченні яких вона вбачає для себе проблему. Висловлюючись більш категорично, філософія релігії в силу своїх функціональних особливостей приречена на раціональне осмислення феномену релігії.

Зміст філософії релігії суттєво поглиблює її структурна організація. На думку автора, філософія релігії в структурному відношенні являє собою органічний синтез трьох аспектів. Йдеться про метафізику (онтологію) релігії, епістемологію релігії і праксеологію, або практичну філософію релігії. Звісно, що констатація структурного поділу дисципліни потребує розкриття змісту кожного з її складників.

Спочатку щодо змісту метафізики релігії або ж онтології. Метафізика релігії займається питаннями понятійного оформлення саме буттєвого світу релігії, питаннями його змістовного наповнення. Іншими словами, виявлення онтологічного статусу реалій і явищ релігії, тлумачення її буттєвих форм - ось проблемне поле метафізики релігії.

Предметом вивчення метафізики релігії слугують різноманітні теорії, в яких розкриваються сутність релігії, її витoki, характерні ознаки; концепції тлумачення основоположних релігійних символів; докази буття Бога, існування священного тощо.

Епістемологія релігії, в свою чергу, вивчає можливості пізнання релігії й пізнання її форм, можливості функціонування релігії як знання, джерела і способи виправдання релігійного знання, критерії істинності останнього, когнітивність релігійної істини як такої. В дослідницькій літературі поряд з терміном епістемологія релігії набуло також вжитку поняття гносеологія релігії. Щоправда застосування останнього в контексті західно-європейської традиції спричинило акцент на ratio як на винятковому чиннику пізнання. Натомість, епістемологія релігії в світлі візантійської парадигми мислення уособлює можливості досягнення релігії через поєднання елементів розуму, почуття й інтуїції.

Предметом вивчення епістемології релігії слугують ті теорії, в яких висвітлюються питання природи, джерел, обґрунтованості, достовірності й істинності як релігійного знання взагалі, так і знання компонентів релігії (йдеться про поняття Бог, благодать, священне, одкровення тощо).

Праксеологія релігії займається тлумаченням форм людської діяльності, спричинених релігійними чинниками. Іншими словами, праксеологію релігії цікавлять мотиви, особливості дій та наслідки реалізованих суб"єктом концептів та уявлень релігійного. Відповідно, предметами вивчення праксеології релігії є різноманітні теорії, в яких висвітлюються основи релігійно забарвленої людської діяльності.

Наведені мною три складові частини філософії релігії уособлюють три змістовно відмінні точки зору на один і той же предмет. Тобто, це три різні підходи до одного й того ж об"єкту вивчення, яким є феномен релігії. Метафізика, епістемологія та праксеологія являють собою окремі моменти, акти одного й того ж процесу понятійного оформлення реалій та явищ релігії.

Звідси, цілком логічним видається визначення філософії релігії як раціонального за своєю сутністю і інтерпретативного за формою тлумачення феномену релігії в таких її основоположних аспектах як буття, знання та діяльність. Іншими словами, філософія релігії являє собою дисциплінарне утворення релігієзнавства, в якому раціонально висвітлюються, інтерпретуються, осмислюються вищі принципи, архе, начала буття, знання та діяльності релігійної форми освоєння дійсності.